

Nytt fokus på vägkantens naturnytta

Apokalyptiska larm om massdöd av insekter har ökat intresset för vägkanternas artrikedom och naturnytta. Vägrenar som sköts på rätt sätt bidrar med bland annat pollinering, skadebekämpning och turistupplevelser. Men i Sverige finns det stora brister i vägkantsskötseln.

.....
TEXT: GUNHILD ARBY

Arby G. 2019. Nytt fokus på vägkantens naturnytta – Fauna och Flora 114(3): 26–29.

Titta här! Här har de slagit åtta meter in, långt in på min plantering. Och se! Där har trädstammarna nästan brutits av. Jag pratade med vägarbetarna och då verkade de förstå. Men sen gjorde de likadant igen. De slår för tidigt också. Man hinner inte njuta av blomningen.”

Gårdsägaren är, mildt uttryckt, upprörd. Familjen har anlagt ett arboretum – en park med olika trädslag – de har satt upp vildbiholkar, äger trolsk naturskog och sköter sina ängar enligt alla konstens regler så att blomprakten ska kunna leva vidare.

En del av ängsfloran – himmelsblå cikoria, finlemmat jungfrulin, flammande blåeld – har spritt sig till vägkanterna. De ska skötas av Trafikverkets inhyrda entreprenörer. Och då har det gått som det gått. Åt skogen. Ett inte helt ovanligt fenomen.

Mats Lindqvist, miljöspecialist vid Trafikverkets Region Väst, där 1500 artrika vägkantsobjekt har kartlagts genom åren, beskriver svårigheterna.

– Felet är nog att Trafikverket inte övervakar och styr upp bättre. Vi ska hantera en massa driftskontrakt med vägentreprenörer som inte alltid gör som vi sagt. Ibland förstår de kanske inte vad vi menar. Jag gör stickprov där jag anar att det inte sköts korrekt, och följer man inte kontrakten kan det bli tal om viten. Men jag har en fjärdedel av Sveriges vägyta att ha koll på. Det skulle behövas minst en fast anställd ekolog till per region.

Trafikverkets uppdrag

Trafikverket (före detta Vägverket) har sedan mitten av 1990-talet på regeringens uppdrag kartlagt runt 3000 artrika vägkanter. Efter propåer från det som i dag är ArtDatabanken beslutade regeringen 1994 att landets dolda ängsmark – de artrika vägkanterna – skulle lyftas fram ur glömskan och skötselprogram tas fram. Utomlands hade man redan tidigare förstått att värdera vägrenarna, dit många arter flytt efter att de har fått svårt att överleva i hårt exploaterade marker.

Både i Sverige och internationellt ökar nu intresset för vägkanternas naturnytta. Rätt skötta bidrar

♦ Fig. 1. Artrika vägkanter – den dolda ängsmarken – har blivit en viktig pusselbit för miljövärdan.

Foto: Sebastian Sundberg

de med en rad ekosystemtjänster, inte minst polliner- ing, livsviktig för matproduktionen.

Senare års larm om dramatiska globala minskningar av pollinerande insekter har fått Sveriges regering att lova extrasatsningar på pollinatörer. I 2020 års statsbudget avsätts 70 miljoner kronor per år 2020–2022 till detta. Naturvårdsverket har föreslagit flera åtgärder. Bland annat att Trafikverket ska redovisa hur vilda pollinatörer ska gynnas vid skötsel av infrastruktur, till exempel vägkanter.

Komplext att sköta vägkanter

– Om det blir tydligt att det är en viktig del av vårt jobb, och att vägkanter spelar roll, blir det ett kraftfullt stöd för att täppa till bristerna i skötseln, tror Mats Lindqvist.

Men att sköta vägkanter är komplext. En vanlig åtgärd har varit att slå vägrenarna sent, så att blommorna hinner fröa av sig.

– Det fungerar dock väldigt dåligt i alla trakter med lupiner; de biter sig fast. Invasiva arter är på väg att bli en jättegrej. Äntligen, får man väl säga, eftersom vi blundat i så många år. Det ringer folk varje dag och frågar vad de ska göra. Gör man fel kan de sprida sig ännu mer. I somras provade vi både tidig och sen slät- ter på Öland, och det förefaller fungera bra.

Rätt skötsel är också dyr. 2014–2018 utvärderade svenska Mistra EvieM (miljöstrategiska forsknings- stiftelsens råd för evidensbaserad miljövärd) globala forskningsrön om vägkantskötsel. Resultatet visade att slätter av vägrenar ökar blomrikedomen, men bara om det slagna tas bort. I Sverige slås vägrenar- na maskinellt med slätterbalk eller röjsåg. Oftast blir väghöet liggande, eftersom det är en extra kostnad att forsla bort det.

– Det är tekniskt svårt och dyrt att ta upp det, och om det kostar måste vi förankra inom Trafikverket att det får kosta, säger Mats Lindqvist.

Som anställd ekolog vid verket har han i årtion- den sett arbetet med artrika vägkanter uppvärderas, nedvärderas, fastna i pärmar, skapa konflikter och av och till gå i stå. I takt med krislarmen om biologisk mångfald är intresset på uppgång igen. Sedan 2009 finansierar Trafikverket forskningsprojektet TRIE- KOL. Det leds av Centrum för biologisk mångfald

”OM DET BLIR TYDLIGT ATT VÄGKANTER SPELAR ROLL BLIR DET ETT KRAFTFULLT STÖD FÖR ATT TÄPPA TILL BRISTERNA I SKÖTSELN.”

Mats Lindqvist, miljöspecialist vid
Trafikverkets RegionVäst

i Uppsala och handlar om att inte bara se väg- och järnvägsmiljöer som barriärer, utan också försöka ta vara på deras naturvärden.

År 2015 antog Trafikverket dessutom riktlinjer för hur man ska behålla landskapets artrikedom utmed transportleder.

– Utmaningen är hur man sköter de här miljöerna på ett bra sätt, konstaterar Mats Lindqvist. Vi har haft rätt enkla, grovt tillyxade metoder. Om vi ska behålla artrikedomen måste vi tillföra mer kunskap, både om inventering och om skötsel. Det största felet är att vi har sen slätter utan uppsamling som huvudmetod. Förutom lupiner gynnar det även busksly, som på eftersåsongen kan hinna växa sig meterhög.

För Regina Lindborg, professor i geografi vid Stockholms universitet, som forskar på vägrenarnas roll som spridningskorridorer i landskapet, står åtminstone en sak klar.

– Om man slår vägkanter för att bevara artrikedom bör man ta bort det slagna.

Regina Lindborg ledde den granskning av vägkantsskötsel som Mistra EviEM presenterade 2018. Hon anser att vägkanter kan bli mycket viktiga i arbetet med att bevara biologisk mångfald eftersom de liknar de artrika gräsmarker – slätterängar och beteshagar – som det idag bara återstår en bråkdel av. Hon tror också att senare års uppmärksamhet kring pollinatörer kan betyda ett ökat intresse för vägkantsmiljöerna.

Fig. 2. Att sköta vägkanter är komplex. En vanlig åtgärd har varit att slå vägrenarna sent, så att blommorna hinner fröa av sig. Foto: Sofia Blank

– Det kan det absolut. Och man skulle kunna snabba på arbetet med dem. Men man får inte ta pengar ur den pott som går till gräsmarkerna. Det krävs någon lite finare miljö som stöd till vägkanterna.

Internationella perspektiv

Internationellt har arbetet för att stötta pollinatörer och bekämpa invasiva arter trappats upp. EU-kommissionen lanserade i juni 2018 en aktionsplan för att hejda förlusten av bin, fjärilar och andra insekter. Åtgärder för att skydda de miljöer där de mest hotade insekterna lever ska tas fram. Bland de länder som ligger långt framme i arbetet med att rädda kvar den artmångfald som finns på vägkanter märks England och Australien.

– England har byggt ut ersättningssystem till markägare för olika objekt i landskapet, bland annat vägkanter, säger Regina Lindborg. I Australien satsar man stort på blommande genbanker utmed vägarna för att behålla inhemska arter. De kan ha upp till 100 meter breda vägkanter som slås och i vissa fall betas. Det ser fint ut; jag har själv åkt utmed dem. ●

.....
Gunhild Arby

Vetenskapsjournalist, specialiserad på miljöfrågor och barnlitteratur.

E-post:cyberhild@telia.com
.....

Högaktuell kunskapsbank

Många blommor och insekter utmed vägar är biologiska kulturarv: natur som berättar om kultur. De bär på berättelser om hur de en gång överlevt, en viktig kunskap för dagens miljövårdare.

Begreppet biologiskt kulturarv fick sin definition av Riksantikvarieämbetet 2009. Det är ekosystem, naturtyper och arter som gynnats av människans naturnyttjande, och som kräver fortsatt skötsel för att överleva. De berättar hur människan historiskt använt naturen.

Som ett resultat av olika typer av bruk och skötsel uppstod myriader av växter och djur. I det gamla bondelandskapet slogs ängsmarken för att bli vinterfoder åt djuren. Först efter slåttern släpptes kor och hästar ut på ängsbete. Dessförinnan fick de beta i hagar och i utmarker, till exempel skogar som låg utanför åkrar och betesmarker.

Hona av violett guldvinge *Lycaena helle* vid en vägkant med riklig förekomst av värdväxten ormröt *Bistorta vivipara*. Härjedalen, juni 2010. Foto: Tomas Carlberg.

Fältvädd, kattfot, getväppling, solvända och krissla är några av dagens väggkantsblommor som frodades i forna utmarksbeten. På grund av sin storlek och variation blev utmarkerna inte så hårt betade. Därför trivdes många växter och insekter där. Sex rödlistade fjärilsarter är till exempel knutna till krisslan, en ogräslignande, gul liten blomma.

Backnejlika mår inte heller bra i hårt betad mark. Den förekom förr i sent betade och torra, näringsfattiga backar i ängs- och åkermark. I dag har back-

nejlikan sökt sig till väggkanter, där också andra utträngda backarter funnit en fristad, till exempel tjärblomster, backklöver och gullviva.

Otaliga andra arter som flytt dagens enformiga jord- och skogsbrukslandskap återfinns utmed väggkanter som slås, betas av djur eller bränns, främst av trafiksäkerhetsskäl. Att skydda mångfalden har i takt med artutrotning och klimatförändringar blivit allt viktigare.

● GUNHILD ARBY

● Källor: Tommy Lennartsson, Centrum för biologisk mångfald, SLU. Riksantikvarieämbetet.

Viktiga artrika vägrenar

Fem saker som artrika vägrenar bidrar med:

- Pollinering: Bin och humlor trivs på väggkanter med olika blomarter. Trafikverkets kartläggningar av hotade vildbin visar att väggkanternas blomrikedom har mycket stor betydelse för dem. Det rödlistade guldsandbiet är beroende av ängsvädd, som är vanlig utmed vägar.

- Skadebekämpning: På artrika marker trivs nyckelpigor och jordlöpare som äter skadeinsekter och på så sätt bidrar till biologisk skadebekämpning av närliggande åkermark.

- Artmångfald: 300 rödlistade svenska djur- och växtarter har upptäckts på artrika väggkanter. Den starkt hotade fjärilen kronärtsblåvingen är till exempel beroende av vägrenar med den sällsynta sötvedeln, värdväxt för dess larv. Vägrenar är i många fall den mark som näst efter gamla slätterängar och beteshagar hyser flest växter.

- Turistupplevelser: Vackra vägar, scenic roads, är ett välkänt turistbegrepp.

- Biologiskt kulturarv: Växter och djur som flytt moderna, enformiga jord- och skogsbruk har funnit en fristad utmed artrika väggkanter och berättar om hur människan historiskt använt landskapet. Försvinner den kunskapen blir det svårare att värna hotad biologisk mångfald.

● GUNHILD ARBY

● Källor: Biodiverse nr 3, SLU, 2009. Biodiverse nr 1, SLU, 2012. Kunskap & Förändring 2018, Mistra EviEM. Tio skäl att bevara gräsmarkerna, SLU, 2019.